Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

УДК 340.12

Ющик Олексій Олексійович

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

Yushchyk Oleksii

Candidate of Juridical Sciences, Senior Scientific Associate

Koretsky Institute of State and Law of NAS of Ukraine

ORCID: 0009-0003-3299-2489

ПРАВОВА СИСТЕМА І ПРАВОВА ІНФОРМАЦІЯ: ДО ВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

THE LEGAL SYSTEM AND LEGAL INFORMATION: CLARIFYING THE RELATIONSHIP BETWEEN THE CONCEPTS

Анотація. *Вступ. У статті підкреслюється значення системного підходу до поняття правової інформації. Традиційні визначення правової інформації як сукупності відомостей про елементи норм права визнаються недостатніми, оскільки вони не відображають цілісності цього явища. Проаналізовано існуючі теоретичні підходи до розуміння права і правової системи – зокрема, «вузьконормативне» та «широке» трактування права. Показано, що спроби розділити єдину правову систему на «систему права» і «систему законодавства» є методологічно хибними, адже форма вираження норм (законодавство) невіддільна від їх змісту у межах функціонуючої правової системи. Методологічною основою дослідження стали діалектичний підхід до правових явищ, формально-логічний аналіз правових понять, а також інші загальнонаукові та спеціально-юридичні методи.*

Виклад основного матеріалу сфокусований на визначенні місця правової інформації в системі соціального управління. Запропоновано визначення правової інформації як частини управлінської (нормативної) інформації, що втілена у правових актах – публічно-владних рішеннях щодо встановлення чи реалізації норм права. Також з'ясовано, що правові акти можуть містити положення технічного характеру (наприклад, визначення одиниць вимірювання, спеціальних звань, державних символів тощо), які не встановлюють безпосередньо права чи обов'язки учасників правовідносин. Такі положення запропоновано не включати до складу правової інформації, оскільки вони належать до іншого різновиду нормативної (управлінської) інформації.

Мета. Метою даної статті є діалектичне осмислення правової інформації через призму поняття правової системи. Стаття спрямована на з'ясування системного характеру правової інформації, визначення її місця і меж у структурі правової системи. Досягнення цієї мети передбачає аналіз того, які саме відомості слід вважати правовою інформацією, а які – ні, виходячи з критеріїв нормативності та управлінського характеру інформації.

Матеріали і методи. Дослідження здійснено з використанням загальнонаукових і спеціальних методів. Застосовано діалектичний метод для висвітлення системної природи права і правової інформації, формально-логічний метод для визначення і аналізу понять, а також структурно-функціональний і порівняльно-правовий методи для критичного оцінювання наукових підходів та нормативних положень, пов'язаних із предметом дослідження.

Результати. У результаті дослідження зроблено висновок, що правова інформація має розглядатися як інформація нормативного змісту, яка циркулює в межах правової системи і забезпечує її функціонування. Носіями правової інформації виступають правові акти, що відображають

органічну єдність змістовної та формальної сторін права. Запропонований підхід дозволяє чітко відмежувати правову інформацію від інших видів інформації та сприяє глибшому розумінню ролі інформаційних процесів у механізмі правового регулювання.

Перспективи. Перспективи подальших досліджень вбачаються у детальному вивченні взаємодії різних видів нормативної інформації в межах правової системи. Зокрема, потребує окремого дослідження питання про "накладання" технічних норм на правові акти: якою мірою це явище впливає на цілісність правової інформації та чи не вимагає воно вироблення спеціальних критеріїв для оновленого визначення цього поняття. Чітке розмежування правової інформації та суміжних категорій сприятиме підвищенню ефективності законодавства і правильному застосуванню норм права, оскільки забезпечить єдність термінології та усуне можливі двозначності у праворозумінні.

Ключові слова: *правова інформація, правова система, нормативна інформація, система права, система законодавства, технічні норми, управлінська інформація, реалізація норм права.*

Summary. *Introduction. The article emphasizes the importance of a systemic approach to the concept of legal information. Traditional definitions of legal information as a set of data concerning the elements of legal norms are deemed insufficient, as they do not reflect the integrity of this phenomenon. The existing theoretical approaches to understanding law and the legal system are analyzed, in particular the «narrow normative» and the «broad» conceptions of law. It is demonstrated that attempts to divide the unified legal system into a «system of law» and a «system of legislation» are methodologically flawed, since the form of expression of norms (legislation) is inseparable from their content within the functioning legal system. The methodological basis of the study consists*

of the dialectical approach to legal phenomena, formal-logical analysis of legal concepts, as well as other general scientific and special legal methods.

The presentation of the main material focuses on determining the place of legal information within the system of social governance. Legal information is proposed to be defined as a part of managerial (normative) information embodied in legal acts – public-authoritative decisions on the establishment or implementation of legal norms. It is also established that legal acts may contain provisions of a technical nature (for example, the definition of units of measurement, special ranks, state symbols, etc.) that do not directly establish the rights or obligations of participants in legal relations. It is proposed not to include such provisions in the scope of legal information, since they belong to another variety of normative (managerial) information.

Purpose. The aim of this article is to provide a dialectical conceptualisation of legal information through the prism of the concept of the legal system. The article seeks to elucidate the systemic nature of legal information and to determine its place and boundaries within the structure of the legal system. Achieving this aim presupposes an analysis of which specific data should be regarded as legal information and which should not, on the basis of the criteria of normativity and the managerial character of information.

Materials and methods. The research was carried out using general scientific and special legal methods. The dialectical method was employed to reveal the systemic nature of law and legal information; the formal-logical method was used to define and analyse the relevant concepts; and structural-functional and comparative-legal methods were applied for the critical assessment of scholarly approaches and normative provisions related to the subject-matter of the study.

Results. As a result of the study, it is concluded that legal information should be considered as information of normative content that circulates within the legal system and ensures its functioning. Legal acts serve as the carriers of

legal information, reflecting the organic unity of the substantive and formal aspects of law. The proposed approach makes it possible to clearly distinguish legal information from other types of information and contributes to a deeper understanding of the role of information processes in the mechanism of legal regulation.

Discussion. Prospects for further research lie in a detailed examination of the interaction between different types of normative information within the legal system. In particular, the issue of the "superimposition" of technical norms on legal acts requires separate investigation: to what extent this phenomenon affects the integrity of legal information and whether it calls for the development of specific criteria for an updated definition of this concept. A clear delineation between legal information and related categories will contribute to enhancing the effectiveness of legislation and the proper application of legal norms, as it will ensure terminological consistency and eliminate possible ambiguities in legal understanding.

Key words: *legal information, legal system, normative information, system of law, system of legislation, technical norms, managerial information, implementation of legal norms.*

Постановка проблеми. Визначення загального поняття правової інформації та її видів як відомостей про структурні складові правових норм, що містяться в позитивно-правових та негативно-правових актах, указує передусім на специфічну природу правової інформації, яка вирізняє її з-поміж іншої інформації, а також на її родову належність. У цьому підході такі відомості розглядаються як певна сукупність даних, які охоплюються поняттям «правова інформація».

Разом із тим сам по собі факт, що названі відомості мають єдину природу й об'єднані спільною ознакою – їх пов'язаністю з нормами права, – ще не розкриває у повному обсязі загальне, особливе та окреме (одиничне)

у понятті правової інформації. Без врахування цих рівнів воно залишається лише формально-логічним, а не діалектичним поняттям, якому бракує важливої риси правової інформації – єдності всіх відомостей відповідного роду, цілісності її існування як окремого самостійного феномена з притаманними йому якісними та кількісними характеристиками. Формально-логічне визначення дає змогу підвести окремі відомості під категорію правової інформації, однак не дозволяє скласти уявлення про органічний зв'язок таких відомостей між собою та про їх цілісне функціонування. Отже, актуальною проблемою є впровадження системного підходу до поняття правової інформації, без чого воно лишається неповним.

Перехід до системного виміру правової інформації зумовлений тим, що вона безпосередньо пов'язана з нормами права. Останні, у свою чергу, не становлять простої сукупності, у межах якої кожна норма існує ізольовано; норми права функціонують як нормативна цілісність, що постає як особливе суспільне явище – «право». Право, наголосимо ще раз, постає саме як цілісність, як система, і саме з правовою системою пов'язане існування правової інформації.

У процесі функціонування правової системи різноманітні відомості, закріплені в нормах, переплітаються між собою, «зливаються» в одне ціле й тим самим надають нормативній інформації, що відображає норми різного характеру та змісту, її системної визначеності. Відповідно уточнюється й визначеність правової інформації як особливого різновиду нормативної інформації.

З огляду на це, для глибшого усвідомлення правової інформації в аспекті її системності постає необхідність звернутися до поняття правової системи. Саме з ним органічно пов'язується й від нього безпосередньо залежить системний характер нормативної інформації загалом, а особливо – правової інформації.

Раніше вже згадувалося про феномен правової системи у контексті потреби підкреслити системний аспект у понятті права, його цілісність як складного суспільного явища. У зв'язку з цим було відзначено, що з даною проблематикою тісно пов'язані наукові дискусії щодо «вузьконормативного» та «широкого» розуміння права. Саме в межах цих дискусій формується підґрунтя для подальшого осмислення правової інформації як системного феномена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній науковій літературі разом з поняттями «правова система» і «система законодавства» розглядається також поняття «система права» [1, с.142; 2, с. 74-76; 3, с. 42]. При цьому нормативна складова правової системи в частині окремо структури права та структури законодавства розглядається як у галузевому розрізі, так і з точки зору ієрархії нормативних актів. Предметний критерій побудови системи права і системи законодавства зв'язує обидві ці системи в цілісність, яка не властива окремим елементам системи. Структуру правової системи розкривають насамперед через її нормативне ядро – систему права та систему законодавства – і їх зв'язок із різновидами суспільних відносин як об'єктивним критерієм поділу права на галузі, підгалузі та інститути [4, с. 198-200; 5, с. 120–121; 6]. Подібні підходи піддавалися критиці у вітчизняних наукових працях. Зокрема, О. І. Ющик зауважив, що Л. С. Явич взагалі не використовував поняття «система права», а пов'язання правової системи й системи законодавства у його концепції було надто абстрактним і мало що давало для розуміння суті проблеми [7, с. 10-11]. У традиційних, досить абстрактних уявленнях про системність права, на думку цього автора, не знаходиться місця для самих норм права – тих «первинних клітин», з яких складається право у своїй системній побудові. Пояснюючи цю думку, О. І. Ющик аналізує сучасні трактування системи права та системи законодавства, що побутують у науці.

У традиційних, досить абстрактних уявленнях про системність права, відсилання до «системного характеру» права, притаманне більшості сучасних підручників та наукових праць, не має емпіричного підтвердження. Право постає не як упорядкована система, що передує своїм елементам, а як множинність норм, інтерпретацій та принципів, які набувають відносної впорядкованості лише внаслідок діяльності правників. Отже, системність не є властивістю самого права, а є результатом його пізнання й організації [8, с. 343-345].

За словами О.І. Ющика, саме в нормі, у взаємних зв'язках норм слід шукати відповіді на питання про дійсну будову права, про співвідношення правової системи та законодавства, про «механізм» правового регулювання та на інші принципові питання теорії права.

Теоретичні спроби представити єдину правову систему у вигляді двох систем (системи права та системи законодавства), на думку даного автора, від самого початку позбавлені логічних підстав. Традиційні уявлення про «систему права» та «систему законодавства» автор називає однобічними, метафізичними абстракціями штучно роз'єднаних між собою змістовної та формальної сторін єдиної правової системи. Ці уявлення відображають не реально функціонуючу правову систему, а її довільно, умоглядно розділені фрагменти. Оскільки за будь-яким законодавчим актом (незалежно від його форми в якості «джерела права») виступає управлінське рішення державного апарату, в якому формулюються певні нормативні положення, що сукупно з іншими положеннями складають відповідну норму права. Лише в якості складових норми ці положення є необхідними, а не довільними рішеннями, оскільки вони реалізуються в процесі необхідності як гіпотеза, диспозиція або санкція правової норми.

Тому коли теоретики називають різні «первинні елементи» («норму права» і «статтю нормативного акта»), на основі яких складаються «система права» та «система законодавства», пропонуючи не ототожнювати їх, то, на

думку автора, перша система спирається на формальний набір елементів норми, абстрагований від змісту нормативних положень управлінського рішення, а не спирається на юридичну норму, як продукт нормотворчої діяльності держави; а друга система спирається на випадковий набір нормативних положень (як продуктів окремих випадкових управлінських рішень), не пов'язаних одним процесом необхідності правового регулювання суспільних відносин через єдину форму норми.

Не дивно тому, що прибічники традиційних уявлень про «систему права» і «систему законодавства» не можуть послідовно триматися чіткого вододілу між вказаними «системами», переконливим свідченням чого слугує давня дискусія з приводу визначення критеріїв галузевої диференціації правової системи, гостра полеміка навколо проблеми так званих «основних» і «комплексних» галузей, відсутність ясного поняття правових інститутів [7, с. 26-27].

Метою даної статті є діалектичне осмислення правової інформації через призму поняття правової системи. Стаття спрямована на з'ясування системного характеру правової інформації, визначення її місця і меж у структурі правової системи. Досягнення цієї мети передбачає аналіз того, які саме відомості слід вважати правовою інформацією, а які – ні, виходячи з критеріїв нормативності та управлінського характеру інформації.

Матеріали і методи. Дослідження здійснено з використанням загальнонаукових і спеціальних методів. Застосовано діалектичний метод для висвітлення системної природи права і правової інформації, формально-логічний метод для визначення і аналізу понять, а також структурно-функціональний і порівняльно-правовий методи для критичного оцінювання наукових підходів та нормативних положень, пов'язаних із предметом дослідження.

Виклад основного матеріалу. Як уже зазначено, використання поняття правової системи відображає теоретичну необхідність виокремити

системний аспект права, підкреслити в понятті права цілісність його як складного єдиного феномена. Право взагалі як таке має системну якість, виступає як особлива система – окрема правова система (на відміну, наприклад, від економічної, екологічної, політичної та інших систем). Системністю «пронизана» при цьому не лише структура права, щодо якої первинним елементом деякі автори називають норму права (мова йде у них про «систему права», а не про правову систему), а все право в цілому, як реально функціонуюче право. Можливо, поняття «правова система» тому й не отримало досі належного обґрунтованого визначення, що остання розглядається статично, абстрактно структурно, а не в динаміці, не в якості реально функціонуючої складно структурованої системи.

В такій своїй якості право існує не інакше як у процесі соціального управління, в нормативності останнього, як нормативний спосіб управління. У зв'язку з цим уявленням при розгляді функціонування правової інформації ми виходили з нормативного змісту управління, з тих норм, за допомогою яких суб'єкт управління регулює суспільні відносини, а саме, з даних про зміст гіпотези, диспозиції та санкції правових норм.

Через це виникає необхідність розглянути функціонування нормативної інформації в управлінні в контексті правової системи.

Варто зауважити, що нормативна інформація про гіпотезу, диспозицію та санкцію правової норми існує не безпосередньо у вигляді цих трьох елементів норми, а в такій формі, яку суб'єкти правових відносин об'єктивно сприймають як інформацію. Остання, у сенсі її нормативного змісту, виступає в якості інформації-«гіпотези», інформації-«диспозиції» або інформації-«санкції», проте не самих по собі, а у вигляді даних елементів, зафіксованих у нормативних актах, які є способом існування норм права. А за її формою нормативна інформація відрізняється в залежності від того, про які норми (технічні чи соціальні) вести мову, а також на якому рівні – загального, особливого чи окремого – розглядати

певну норму в процесі її встановлення та реалізації. На рівні загального і особливого нормативна інформація існує у вигляді нормативних положень (приписів) відповідних нормативних актів щодо прав та обов'язків суб'єктів правових відносин (диспозиції норми), щодо необхідних умов виникнення та реалізації цих правовідносин (гіпотези норми), а також щодо тих правових актів (рішень і діянь), що необхідні для забезпечення нормальної реалізації правовідносин (санкції норми) [9, с. 341].

На завершальному етапі реалізації норми права, на рівні конкретного правовідношення, нормативна правова інформація міститься в актах реальної поведінки його суб'єктів, в яких нормативні положення (приписи) набувають своєї дійсності. При цьому норма права набуває дійсності як безпосередньо у правомірній поведінці суб'єктів правовідносин, так і опосередковано – через усунення порушення норми шляхом примусу порушника до правомірних дій і таким чином реалізації правової норми.

Щодо форми втілення нормативного змісту інформації технічних норм було вказано, що структуру технічної норми утворюють тільки два елементи: умови виконання маніпуляцій з об'єктом (гіпотеза) і обов'язкове правило поведінки суб'єкта по відношенню об'єкта. На загальному рівні інформація технічної норми формулюється у вигляді нормативних приписів відповідного нормативно-технічного акта, конкретизованих у разі необхідності приписами нормативно-технічного акта більш низького рівня (наприклад, технічні умови на певну річ можуть бути конкретизовані в інструкції з користування), а на рівні одиничного ця інформація втілюється у фактичній поведінці суб'єкта щодо об'єкта. Значення санкції за порушення приписів технічних норм, функцію забезпечення дотримання цих приписів виконують інші норми, найчастіше, норми права [10, с. 390].

Так само як правова норма не створюється й не діє поза правовою системою, не є чимось самодостатнім, так правова система не функціонує як самодостатнє угруповання правових норм, ізольоване від реального

процесу управління. Будь-яка фактична правова система «живе» в інформаційному середовищі, в якому циркулюють різні види інформації та інших даних про оточуюче середовище. Подібно до того, як людина вдихає повітря, у складі якого крім потрібного організмові кисню знаходяться багато інших речовин, необхідних, нейтральних чи шкідливих для здоров'я, так «організм» правової системи із сукупності різного роду даних і відомостей відбирає в складі усієї інформації, що циркулює в процесі управління, нормативну інформацію, в якій виокремлює правову інформацію та організує її відповідним чином.

Коли звернутися до поняття правової інформації, то з нього видно, що родовим поняттям щодо правової інформації є нормативна інформація, а також інформація про порушення норм права, яка має юридичне значення. Правова інформація є одним із різновидів нормативної інформації. Зі свого боку, нормативна інформація являє собою один із видів управлінської інформації. Тобто, правова інформація функціонує неодмінно в процесі соціального управління, тому її природа визначається особливостями та потребами цього процесу [10, с. 391].

Нормативність управління реалізується за допомогою нормативної інформації, що становить, як сказано, родове поняття по відношенню до поняття правової інформації. Таким чином, не будь-яка інформація, що опосередковує процеси соціального управління, може вважатися правовою інформацією, а тільки та частина управлінської інформації, яка є вмістом нормативних управлінських рішень у вигляді правових актів.

Щодо іншої маси інформації, яку використовує суб'єкт управління при прийнятті ним відповідного управлінського рішення (нормативно-правового законодавчого акта, підзаконного нормативного акта, акта застосування норм, встановлених законодавством), то ця маса інформації становить «сировину», є матеріалом, який суб'єкт управління переробляє в

ті чи інші управлінські рішення, ухвалюючи нормативні правові акти. Така інформація виступає в управлінні як об'єктна та предметна.

Разом з тим, поняття управлінської інформації не обмежується самою лише позитивною нормативно-правовою інформацією. Як було зазначено раніше, є управління різних видів, а його суб'єкти приймають не тільки нормативні управлінські рішення, а й директивні, рекомендаційні, методичні та інші управлінські рішення [11, с. 54-55].

Така управлінська інформація відрізняється від нормативної тим, що ці рішення не пов'язані з нормативністю управління, вони не мають на меті встановлення обов'язкових правил поведінки людей та впровадження їх в якості норм у суспільні відносини. І хоч методичні тощо рішення так само можуть містити певні правила дій, вони не мають нормативного характеру – як такі, що не є обов'язковими для суб'єктів, яким вони адресовані.

Так, М.В. Плотнікова, яка дослідила правові акти Національного банку України як засіб державного регулювання діяльності банків, характеризує такі види цих актів: «індивідуальні», «інтерпретаційні», «рекомендаційні». За її словами, «індивідуальні правові акти НБУ залежно від мети регулювання стосуються або його власної діяльності і не мають регулюючого впливу на діяльність банків, або безпосередньо банків – виступають засобом державного регулювання діяльності банків в Україні. На основі аналізу змісту індивідуальних актів НБУ та суб'єктів їх видання індивідуальні правові акти НБУ визначено як офіційні документи, які закріплюють рішення НБУ (Правління, Голови НБУ, створених НБУ органів, структурних підрозділів центрального апарату, територіальних управлінь) з конкретних справ, які містять персонально адресовані та індивідуально визначені обов'язкові юридичні приписи».

Інтерпретаційні акти визначено як «юридичні документи, видані НБУ для забезпечення здійснення державного регулювання діяльності банків в Україні, що містять положення, які спрямовані на роз'яснення порядку

надання банківських послуг». Ці акти пропонується в дисертації прирівняти до актів офіційного тлумачення банківського законодавства та надати їм по суті нормативного значення.

Рекомендаційні акти характеризуються як «схвалені НБУ правові акти, в яких містяться рекомендації для банків щодо найбільш оптимальних та раціональних дій в процесі надання банківських послуг» [12, с. 10-11].

На мій погляд, до «індивідуальних» правових актів тут включено різні види актів: як локальні нормативні акти (наприклад, правила або інструкції з регулювання документообігу в НБУ), так і акти індивідуально-розпорядчого характеру (наприклад, кадрові накази тощо).

Водночас, наведена позиція виключає з числа індивідуальних акти в діяльності НБУ, якими порушуються норми, отже виходить із презумпції виключно правомірної діяльності останнього. Проте така презумпція не є реальною, оскільки сама автор вказує на такі акти НБУ, які можуть бути оскаржені до суду. З моєї точки зору, саме порушення норм належить кваліфікувати як індивідуальні акти (або негативно-правові акти). Крім того, інтерпретаційні акти НБУ так само можуть бути віднесені до його локальних нормативних актів, а тому також до індивідуальних актів; таким чином, критерій розмежування інтерпретаційних та індивідуальних актів є нечітким.

Наступне. За своєю природою нормативна управлінська інформація може стосуватися не права, а інших нормативних регуляторів.

Зважаючи на це, необхідно критично сприйняти висловлену в науковій літературі точку зору, відповідно до якої релігійні норми включаються до джерел права.

Зокрема, І.В. Міма характеризує релігійні норми як «правила поведінки віруючих в суспільстві, релігійних організаціях, громадах, церкві, якими визначаються обсяг, характер, а також мета можливого й допустимого в їх поведінці. Ці правила та вимоги можуть бути закріплені в

письмових джерелах: у Біблії, Корані, Сунні тощо, державних нормативно-правових актах (у випадку їх санкціонування державою), постановах Вселенських, Помісних, Архієрейських Соборів, релігійних програмах, статутах релігійних організацій, релігійних повчаннях тощо…Релігійну норму можна визначити також як правило чи вимогу конфесії (релігійної організації, церкви) до особи (послідовника релігії), де визначено певний обсяг, характер, а також межі можливого й допустимого у поведінці віруючого».

Вказана дослідниця розглядає релігійні норми в системі джерел права в матеріальному та формальному значеннях: як «витоки» та «джерела» права, які «визначають напрями розвитку системи джерел права та правової системи загалом» [13, с. 10].

На мою думку, дана точка зору є не цілком обґрунтованою. Адже релігійні норми, які містяться в нормативно-правових актах, санкціонованих державою, функціонують уже як інший різновид норм, як юридичні норми. Тому в правовій системі вони виступають як норми права, що регулюють специфічні релігійні відносини, а не є релігійними нормами. Нормативне регулювання таких відносин подібне до правового регулювання інших видів відносин, але дана схожість не є підставою для змішування різних за своєю природою норм.

Сама дослідниця в своїй дисертації відзначає, що «для країн романо-германської та англосаксонської правової системи релігійні норми, порівняно з нормативно-правовими актами, нормативно-правовими договорами та іншими джерелами права, втратили суттєве значення і забезпечують регулювання внутрішніх церковних справ та інших релігійних відносин, здебільшого виконують другорядне значення, постають як факультативні, роз'яснювальні засоби регулювання суспільних відносин» [13, с. 11].

У зв'язку з цим потрібно зробити важливе, на мій погляд, уточнення. В теорії права, здається, склалося неточне уявлення про співвідношення різних за природою соціально-нормативних регуляторів, якими називають мораль, релігію і право. В нормативно-регулятивній системі суспільства кожному з цих регуляторів відповідають свої норми – моральні, релігійні та правові, про що зазначається у науковій літературі. Вони є різними видами соціальних норм; зокрема, моральні норми відрізняються від правових норм за способом їх санкціонування, а релігійні норми від правових відрізняються характером відносин, які регулюються тими й іншими нормами, а саме: правові норми регулюють відносини спілкування реальних суб'єктів між собою, а релігійні норми – спілкування реальних суб'єктів з уявними суб'єктами божественного характеру [14].

До цього потрібно додати ще одне уточнення стосовно релігійних норм. З моєї точки зору, відносини у релігійній сфері необхідно конкретизувати так, що виокремити в цій сфері відносини між собою реальних суб'єктів в окрему групу церковних відносин, «регулювання внутрішніх церковних справ», як вказує І.В. Міма. Останні регулюються не релігійними нормами, а окремим різновидом корпоративно-правових норм, які я пропоную називати церковно-правовими нормами, або нормами церковного права (за аналогією з нормами спортивного права, нормами партійного права, тощо, які так само належать – в якості інституційних – до корпоративно-правових норм).

Помилкове ототожнення правових норм з іншими нормами у правових актах, або так званих «джерелах права», з моєї точки зору, обумовлено тією обставиною, що у правових актах положення норм права безпосередньо як «гіпотеза», «диспозиція» або «санкція» правової норми прямо не фіксуються, і багато що залежить від юридичної техніки.

Враховуючи це, встановити приналежність багатьох положень правових актів до змісту відповідної норми права чи її окремого елемента

виявляється непростою справою. З цього виникають помилкові уявлення теоретиків про наявність в єдиній правовій системі двох різних систем («змістовної» та «формальної»), – відповідно, «системи права» і «системи законодавства». Цим же, очевидно, пояснюється той факт, що традиційні уявлення поділяють норми права на «норми-дозволи», «норми-заборони», «норми-принципи», «норми-описи», тощо. А, зокрема, Т.С. Подорожна в своєму дисертаційному дослідженні зазначає стосовно конституціоналізації правових принципів, що вона «може здійснюватися шляхом прямого зазначення принципу в тексті конституції; через встановлення в конституційному тексті принципово-змістових норм-дефініцій, норм-цілей, норм-завдань, норм-функцій» [15, с. 21].

До категорії норм, відмінної від правових, належать технічні норми, що мають обов'язкове значення для суб'єктів, на яких вони поширюються. Дані норми так само не належать до права, як і релігійні норми, хоча мають дещо інакше відношення до нормативності управління і права [16, с. 31-32].

Проблема наявності у правових актах крім положень норм права також положень інших видів норм, зокрема, технічних норм, на мою думку, не отримала належного висвітлення в літературі та недостатньо досліджена в юридичній науці.

Насправді, встановлення одиниць ваги, міри або часу, військових звань, державних нагород, державних символів або державних свят безпосередньо як юридичний факт не тягне за собою виникнення прав та обов'язків певних суб'єктів права у конкретному правовому відношенні, так само як не впливає безпосередньо на їх виникнення наявність різних технічних нормативів щодо якихось речових об'єктів.

Наприклад, законом встановлені військові звання [17] або дипломатичні ранги [18] чи інші спеціальні звання, або державні нагороди [19], назви та характеристики яких не можна змінити підзаконними актами. Акт встановлення спеціальних звань або державних нагород не є тим

юридичним фактом, з якого безпосередньо випливає право громадянина В. на отримання спеціального звання, наприклад, звання генерала або радника юстиції, або професора, або певної державної нагороди, та кореспондуючий обов'язок відповідного суб'єкта Х. ухвалити управлінське рішення про присвоєння громадянину В. певного спеціального звання або про його нагородження.

Для виникнення вказаних права та обов'язку – в якості конкретного правовідношення – потрібний інший юридичний факт, а саме, факт наявності у громадянина В. характеристик, які повністю відповідають нормативно встановленим вимогам до спеціального звання або вимогам до нагородження, а також правовий акт звернення у нормативно визначеному порядку до компетентного суб'єкта з приводу присвоєння даному громадянину певного звання чи його нагородження державною нагородою.

Останній юридичний факт є лише однією з тих умов, які складають в їх сукупності зміст гіпотези норми права, якою регулюються правовідносини з присвоєння спеціальних звань або правовідносини нагородження громадян державними нагородами.

Таким чином, зміст актів встановлення законом нормативних вимог щодо військових та інших спеціальних звань, державних нагород, державних свят тощо, не є тим юридичним фактом, з яким пов'язане виникнення прав та обов'язків суб'єктів, отже, він не становить змісту гіпотези правової норми, якою регулюються ці права та обов'язки, тобто правила поведінки суб'єктів.

Разом з тим, в якості нормативу інших (технічних) норм, даний зміст є інформацією про нормативні вимоги до об'єкта, стосовно якого виникають суспільні відносини, що їх регулює право.

Виявляється, що правові акти (серед яких і Конституція України) містять положення, які належать не до категорії правових норм, а до інших видів норм, зокрема, технічних норм, зокрема, положення статті 20

Конституції про державні символи [20]. Вказана обставина зобов'язує до більш глибокого розгляду взаємодії технічних норм з правовими нормами в процесі функціонування правової системи. Зокрема, постає таке питання: чи поняття правової інформації охоплює ті положення технічної норми, що їх містить правовий акт? Наприклад, чи є правовою інформацією відомості про одиниці ваги, міри і часу, державні нагороди тощо, встановлені законом відповідно до частини другої статті 92 Конституції України, чи вони належать до категорії нормативно-технічної інформації, так само як, наприклад, відомості або дані технічних стандартів про вимоги до певних матеріалів, виробів, тощо?

Уявлення про взаємодію технічних і правових норм у правовій системі та про співвідношення правової інформації з іншими видами інформації залежить від того, як трактувати поняття «нормативний акт», оскільки саме нормативні акти є способом реального буття норм, в них норми набувають своєї дійсності, що уже було встановлено при розгляді поняття правових норм.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Правова інформація є системним явищем, нерозривно пов'язаним з правовою системою. Без урахування системного аспекту поняття правової інформації залишається формально-логічним та неповним; натомість її специфічною ознакою виступає єдність і цілісність усіх відомостей, що забезпечується існуванням норм права у межах єдиної, функціонуючої правової системи.

Правова інформація охоплює лише ту частину управлінської інформації, яка закріплена в правових актах (нормативно-правових рішеннях органів влади щодо встановлення, реалізації чи застосування норм права). Відомості, не втілені у таких актах (наприклад, інформація позовних заяв або технічні нормативи, включені до законів), не належать до правової інформації у строгому розумінні цього поняття.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у детальному вивченні взаємодії різних видів нормативної інформації в межах правової системи. Зокрема, потребує окремого дослідження питання про "накладання" технічних норм на правові акти: якою мірою це явище впливає на цілісність правової інформації та чи не вимагає воно вироблення спеціальних критеріїв для оновленого визначення цього поняття. Чітке розмежування правової інформації та суміжних категорій сприятиме підвищенню ефективності законодавства і правильному застосуванню норм права, оскільки забезпечить єдність термінології та усуне можливі двозначності у праворозумінні.

Література

1. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

2. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії: Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 352 с.

3. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології, Монографія. К.: ТОВ «Видавництво "Юридична думка"», 2008. 336 с.

4. Теорія держави і права : [навч посібник] / [А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.] ; за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. К. : Юрінком Інтер, 2004. 448 с.

5. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. Х. : Консум, 2002. 176 с.

6. Лінецький С. В. Галузь права. Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: https://esu.com.ua/article-28467 (дата звернення: 05.12.2025).

7. Ющик О. І. Галузі та інститути правової системи (міфи і реальність) : Критичний нарис. К. : Оріяни, 2002. 110 с.

8. Антонов М. До питання про «системний» характер права. *Філософія права і загальна теорія права.* 2015. № 1-2. С. 342-351.

9. Ющик О. О. Правова та управлінська інформація: до проблеми взаємозв'язку. Альманах права. Феномен реалізації права в контексті сучасного наукового дискурсу: Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2025. Вип. 16. 516 с.

10. Ющик О. О. Нормативність управління, його види і методи (загальні підходи до визначення). *Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України*. Київ, 2024. Вип. 35. 1004 с.

11. Ющик О. О, До методології дослідження правової інформації. Правова держава: *Щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України.* Київ, 2025. Вип. 36. 928 с. С. 49-58.

12. Плотнікова М.В. Правові акти Національного банку України як засіб державного регулювання діяльності банків в Україні. Автореф. дис... канд. юрид. наук. К., 2014. С. 10-11.

13. Міма І.В. Релігійні норми та їх місце в системі соціально-правового регулювання суспільних відносин. Автореф. дис…канд. юрид. наук. К, 2008. С.10.

14. Ющик А.И. Диалектика права. Кн. 1: Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). Ч. II. К.: Ред. журн. «Право Украины»; Ін Юре, 2013. 768 с.

15. Подорожна Т.С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації. Автореф. дис…докт. юрид. наук. К., 2017. С. 21.

16. Ющик О.О. Управлінське рішення: до визначення поняття та видів. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 30–34.

17. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон Верховна Рада України від 24 березня 1999 року № 548-14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14 (дата звернення: 07.12.2025).

18. Про дипломатичну службу: Закон Верховна Рада України від 07 червня 2018 року № 2449-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19 (дата звернення: 07.12.2025).

19. Про державні нагороди України: Закон Верховна Рада України від 16 березня 2000 року №1549-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14 (дата звернення: 07.12.2025).

20. Конституція України: Закон Верховна Рада України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254к/96-вр (дата звернення: 07.12.2025).

References

1. Bilozoiorov, Ye. V., Vlasenko, V. P., Horova, O. B., Zavalnyi, A. M., Zaiats, N. V., ta in. (2017). *Teoriia derzhavy ta prava* (S. D. Husariev & O. D. Tykhomyrov, Eds.). NAVS, Osvita Ukrainy.

2. Onishchenko, N. M. (2002). *Pravova systema: problemy teorii* [Monohrafiia]. In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy.

3. Parkhomenko, N. M. (2008). *Dzherela prava: problemy teorii ta metodolohii* [Monohrafiia]. TOV "Vydavnytstvo 'Iurydychna dumka'".

4. Kolodii, A. M., Kopeichykov, V. V., Lysenkov, S. L., ta in. (2004). *Teoriia derzhavy i prava* (S. L. Lysenkov & V. V. Kopeichykov, Eds.). Yurinkom Inter.

5. Rabinovych, P. M. (2002). *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy* [Navch. posibnyk]. Konsum.

6. Linetskyi, S. V. (2006). *Haluzi prava*. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. URL: https://esu.com.ua/article-28467

7. Yushchyk, O. I. (2002). *Haluzi ta instytuty pravovoi systemy (mify i realnist): Krytychnyi narys*. Oriiany.

8. Antonov, M. (2015). Do pytannia pro "systemnyi" kharakter prava. *Filosofiia prava i zahalna teoriia prava*, (1–2), 342–351.

9. Yushchyk, O. O. (2025). Pravova ta upravlinska informatsiia: do problemy vzaiemozviazku. *Almanakh prava. Fenomen realizatsii prava v konteksti suchasnoho naukovoho dyskursu*, 16. Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy.

10. Yushchyk, O. O. (2024). Normatyvnist upravlinnia, yoho vydy i metody (zahalni pidkhody do vyznachennia). *Pravova derzhava*, 35.

11. Yushchyk, O. O. (2025). Do metodolohii doslidzhennia pravovoi informatsii. *Pravova derzhava*, 36, 49–58.

12. Plotnikova, M. V. (2014). *Pravovi akty Natsionalnoho banku Ukrainy yak zasib derzhavnoho rehuliuvannia diialnosti bankiv v Ukraini* (Avtoref. dys. kand. yuryd. nauk). Kyiv.

13. Mima, I. V. (2008). *Relihiini normy ta yikh mistse v systemi sotsialno-pravovoho rehuliuvannia suspilnykh vidnosyn* (Avtoref. dys. kand. yuryd. nauk). Kyiv.

14. Yushchyk, A. I. (2013). *Dialektyka prava. Kn. 1: Obshchee uchenie o prave (Krytycheskyi analiz obshchepravovykh poniat). Ch. II*. Red. zhurn. "Pravo Ukrainy"; In Yure.

15. Podorozhna, T. S. (2017). *Pravovyi poriadok: teoretyko-metodolohichni zasady konstytutsionalizatsii* (Avtoref. dys. dokt. yuryd. nauk). Kyiv.

16. Yushchyk, O. O. (2023). Upravlinske rishennia: do vyznachennia poniattia ta vydiv. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, (3), 30–34.

17. Verkhovna Rada Ukrainy. (1999). *Pro Statut vnutrishnoi sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy* (Zakon Ukrainy № 548–14). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14

18. Verkhovna Rada Ukrainy. (2018). *Pro dyplomatychnu sluzhbu* (Zakon Ukrainy № 2449–VIII). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19

19. Verkhovna Rada Ukrainy. (2000). *Pro derzhavni nahorody Ukrainy* (Zakon Ukrainy № 1549–III). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14

20. Verkhovna Rada Ukrainy. (1996). *Konstytutsiia Ukrainy* (Zakon Ukrainy № 254k/96-VR). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254k/96-vr